

XII. TÜRK ECZACILIK TARİHİ TOPLANTISI'NIN VE BİR ECZACILIK TARİHİ SERGİSİNİN ARDINDAN

*Emre Dölen**

XII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı, Eskişehir, 1-3 Haziran 2016

XII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı 1–3 Haziran 2016 tarihleri arasında Anadolu Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nin ev sahipliğinde ve Prof. Dr. Neşe Kırimer'in başkanlığında Eskişehir'de yapıldı. İlk toplantının Prof. Dr. Turhan Baytop tarafından 1990 yılında İstanbul'da düzenlenmesinden bugüne 25 yıl geçti ve bu dönem içinde orijinal ve araştırmaya dayalı bildirimlerin sunulduğu toplantılara şahit olduk. Ancak XII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı aşağıdaki değerlendirmelerin de göstereceği gibi bilimsel açıdan parlak değildi. Toplantı bazı katılımcılarda hayal kırıklığı yarattığı gibi Türkiye'de eczacılık tarihi araştırmalarının geleceği konusunda karamsarlığa ve bazı tartışmaların başlamasına neden oldu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu toplantıları başlatan Prof. Dr. Turhan Baytop'un öğrencileri, izleyicileri ve dostları toplantıların sürdürülmesini isteyen hocanın vasiyetine sadakatle bağlı kalarak onun 2002 yılındaki vefatından sonra da bu toplantıları sürdürmüşler ve özellikle gençler arasında konuya ilginin devamını sağlamışlardır. Bundan sonraki toplantıların sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için bu ilginin orijinal araştırmalara dönüşmesi yönünde sağlam adımların atılması gerekmektedir.

Toplantıda, 7 çağrılı bildiri, 26 sözlü bildiri ve 27 poster bildiri sunuldu. Toplantı sosyal organizasyon bakımından çok başarılı olmakla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi toplantının bilimsel içeriği ve düzeyi oldukça düşüktü. Bu kısa tanıtım yazısı çerçevesinde toplantıda sunulmuş olan bildirimlerin tümünü ele almak mümkün olmadığından bazı çarpıcı örnekler üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Toplantıya katılanların bir bölümü tarafından konferans, ders ve bilimsel bildiri kavramlarının birbirine karıştırılmış olduğu açıkça görülmektedir. Bir bilimsel bildiri mutlaka yeni ve orijinal bir katkı getirmeli ve yalnız bir kez sunulmalıdır. Özellikle eczacılık tarihi literatürüne hâkim olmayan kişilerin, eczacılık tarihi derslerinde ve kitaplarında anlatıla gelen veya daha önce sunulmuş olan konuları yeni bir buluş gibi bildiri olarak sunmaları gittikçe yaygınlaşmaktadır. Elbette bu konular bir konferans kapsamı içinde anlatılabilir

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, emekli öğretim üyesi, emredolen@gmail.com

fakat bildiri olarak sunulamaz. Bunun tipik bir örneği yalnızca iki yıl önce XI. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı'nda (Kayseri, 25 – 28 Mayıs 2014) bu konuda Prof. Dr. Hüsnü Can Başer tarafından bir bildirinun sunulmuş olduğundan habersiz olan ve sunum sırasında sorulan sorular karşısında hiçbir farmakopeyi görmediğini itiraf eden Hülya Öztürk'ün “İlk farmakope olan Pharmacopée Militaire Ottoman ile 2004 Türk Farmakopesi'nin hazırlanışına kadar Türk farmakope serüveni” başlıklı bildirisidir. Yeni Moda Eczanesi konusunda bizzat Melih Ziya Sezer'in hazırlamış olduğu bir kitabın yayınlanmış olmasına rağmen Prof. Dr. Ekrem Sezik'in “Yeni Moda Eczanesi (1902 – 2016) ve örnek eczacısı Ecz. Melih Ziya Sezer” başlıklı bildiri de kendisinin çeşitli toplantılarda sürekli olarak sunduğu bir konudur. Toplantının bilimsel düzeyinin yükseltilmesi için genel kaynaklardan veya anonim nitelikteki bilgilerden derlenmiş olanlar ile tekrar niteliğindeki sözel ve poster bildirilerin elenmesi gerekirdi. Konuyla ilgilenenleri kırmayalım ve onların bildirimlerini kabul edelim yaklaşımından artık vazgeçmemiz gerekmektedir. Bildiri sunanların çoğu akademik yaşam içindedirler ve bu kişiler uluslararası kongrelere bir bildiri özeti gönderdiklerinde bunun kabul edilip edilmeyeceğinin heyecanla beklendiğini çok iyi bilmektedirler. Aynı elemanın ileride düzenlenecek Eczacılık Tarihi toplantıları için de geçerli olmasını herkes doğal karşılamalıdır.

Sözel bildirilerden Michèle Nicolas'nın “Türkiye’de Fransız eczacılar”, Ecz. Deniz Kırıcı'nın “Türk ilâç sanayinde önemli bir isim: Ali Vasfî Atabay”, Prof. Dr. Nuran Yıldırım'ın “Aspirin şeytanlara karşı”, Prof. Dr. Emre Dölen'in “Eczacılık öğretiminde hidroloji dersleri (1927–1933)”, Ecz. Eyüp Talha Kocacık'ın “Eczacı kalfalarının ilk örgütlenme girişimleri” gibi sözel bildirimler ile Selçuk Mutlu ve Sylvie Michel'in “Paris’te bir üniversite müzesinde Osmanlı tıbbi bitkiler koleksiyonu”, daima poster sunumlarını tercih eden Dr. Şeref Etker'in “Eczacı – Kimyager Mehmet Reşat Alasya: Kısa yaşam öyküsü”, “Prof. Dr. Turhan Baytop'un anlatımıyla İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nin kuruluşu ve eczacılık eğitiminin birleştirilmesi” ve “Yurtdışında yapılan eczacılık doktoralarına katkı: Orhan Yalçındağ (1949) ve Oğuz Aktulga (1953)” başlıklı posterleri Türk eczacılık tarihine katkı yapan önde gelen bildirimler idi.

Bildirilen çoğu ikinci el kaynaklara dayalı olarak hazırlanmıştı. Orijinal kaynaklara dayalı birkaç bildiri dışında çoğu bilinen bir kaynağı veya kitabı tanıtmanın ötesine geçemedi. Analitik olmayan bildirimler çoğunlukta idi. Toplantıya genç farmakognozicilerin bildirili olarak katılmış olması gelecek için ümit vaat edici bir gelişmeydi. Bununla birlikte, bu genç arkadaşların eczacılık tarihi konusunda deneyimli hocalarından yeteri kadar yardım görmedikleri aşıkardı. Toplantıyı farmakognozicilerin sahiplenmesi, programda eczacılık tarihi dışında, farmakognozi ve bitki kimyasıyla ilgili bildirimlerin yer almasının temel nedeniydi.

Çağrılı bildiriler, alanla ilgili belirli bir konuda literatür derlemesi yapan veya yeni yorumlar getiren bildiriler olmalıdır. Doç. Dr. Nurhayat Tabanca'nın "İngilizce slaytlar" kullanarak çağrılı konuşmacı olarak yaptığı "Vektör kaynaklı hastalık müdahalelerinin kısa tarihçesi" başlıklı sunum belki konu açısından ilginç olmakla birlikte eczacılık tarihi ile ilgili bir konu değildi. Çağrılı konuşmacı olarak Prof. Dr. Ekrem Sezik'in "Eski Türk Eczanesi Müzesi – Ankara Hacettepe Üniversitesi" başlıklı konuşması da müzenin kuruluşundan beri geçen otuz üç yıl içinde kendisinin her toplantıda defalarca tekrarladığı bir konudur. Ayrıca bu konuşmasında daha önce TRT'de yayınlanmış olan bir filmi göstermiştir. Bunlara karşılık örneğin Prof. Dr. Hüsnü Can Başer'in "Zakkum'un bilinmeyen öyküsü" başlıklı çağrılı bildirisi bir dönem çok tartışılan bir konuya ışık tutan nitelikte bir konuşmaydı. Bunlar ve daha çoğaltılabilecek örnekler çağrılı konuşmacıların seçiminde çok daha dikkatli ve objektif davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Önemli olan çağrılı konuşmacı sayısının çok olması olmayıp bunların konuşmalarının konuyla ilgisi ve niteliğidir.

Eczacılık Tarihi Toplantılarının üç günlük olması bir zorunluluk olmadığına göre ilerde düzenlenecek toplantılar bir veya iki günlük olabilir. Toplantının üç gün olarak programlanması bu süreyi doldurabilmek için seçiciliği bir kenara bırakarak gelen tüm bildirilerin bir bilimsel süzgeçten geçirilmeden programa alınması ve bunun sonucunda da toplantının bilimsel düzeyinin düşmesi ile sonuçlanmaktadır. Bilimsel Danışma Kurulu bir "süs" olmaktan çıkartılmalı, gelen bildirileri inceleyip elemeli, gerektiği durumlarda bunları reddetmeli veya sözlü bildiri olabilme niteliği taşımayanları poster bildiriye çevirmelidir. Yapılan bu toplantı öncesinde Bilimsel Danışma Kurulu üyelerinden hiçbir görüş alınmamıştır. Toplantıların niteliğinin artırılabilmesi için gelen her bildirinin programa alınarak sunulması dönemine artık son verilmelidir.

Buradaki eleştiriler sadece benim kişisel görüşüm olmayıp, birçok katılımcı tarafından toplantı sırasında veya sonrasında dile getirilmiştir. Eskişehir'deki toplantı eczacılık tarihine gönül vermiş kişileri bir araya getirmede çok başarılı oldu. Bunun için düzenleme kurulu başkanı ve ekibine en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ancak bu toplantıların sürdürülebilir olması ve yüksek katılımın sağlanabilmesi için iki yıl sonra 2018'de İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde yapılacak olan XIII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı'nın, bu görüşler ışığında düzenlenmesi dileğimizdir.

Geçmişten Günümüze Eczacılık Sergisi, 1 Nisan 2016

İstanbul Üniversitesi “II. Bayezid Türk Hamam Kültürü Müzesi”nde 1 Nisan 2016 günü *Geçmişten Günümüze Eczacılık (Pharmacy from Past to Present)* başlıklı bir sergi açıldı. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’ndeki Eczacılık Tarihi Müzesi’nden seçilmiş obje, kitap ve belgeleri içeren serginin aynı başlığı taşıyan Türkçe-İngilizce kataloğu da açılış günü 90 TL fiyat ile satışa sunuldu. Sergi ve sergi kataloğu İ.Ü. Eczacılık Fakültesi’nden Prof. Dr. Afife Mat ile Araş. Gör. Dr. Burcu Şen tarafından hazırlanmış ve İstanbul Üniversitesi tarafından Mart 2016’da yayınlanmıştır. Katalogda belirtilmemiş olmakla birlikte sergi süresi 1 Nisan - 14 Ağustos 2016 olarak belirlenmişti. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak’ın “Sunuş” ve İ.Ü. Eczacılık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ahmet Oğul Araman’ın “Geçmişten Günümüze Eczacılık Koleksiyonunu Sunarken” başlıklı yazıları ile açılan katalogda, sergi küratörlerinden Prof. Dr. Afife Mat’ın “Geçmişten Günümüze Eczacılık” (s.17-37) ve Araş. Görev. Dr. Burcu Şen’in “Darüşşifalarda Eczacılık Uygulamaları” (s.39-57) başlıklı makaleleri yer almaktadır. Sergilenen malzeme kitabın 60-156. sayfalarında tanıtılmaktadır.

Serginin adında belirtilmemiş olmakla birlikte, sergide Türkiye’deki eczacılığın gelişiminin sunulmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Gerek sergilenen objelerin etiketlerine ve gerekse bunları aynen içeren kataloga baktığımızda çok sayıda önemli yanlış ve eksikliğin bulunduğu görülmektedir. Sergilenen objelerin çok büyük bir çoğunluğunun kesin tarihlendirilmesi mümkün iken hepsinin başına “19. – 20 yy” gibi genel bir tarih konulmuştur. Doğal olarak bu tarihlendirme eşlik eden belgenin üzerinde bulunan kesin tarihle çelişki oluşturmaktadır. Objelerin boyutları verilirken alışılmışın dışında bir yol izlenerek örneğin bir fotoğraf için “eni ve boyu” yerine “uzunluğu ve yüksekliği” gibi garip bir ifade kullanılmıştır. Yükseklik terimi ancak üç boyutlu nesnelere için kullanılabilir. Kitaplar için ise “genişlik ve uzunluk” ile sayfa sayısı yerine cm cinsinden “kalınlık” verilmiştir. Diploma ve fotoğraflar için sadece bunların en ve boylarının verilmesi söz konusudur. Ayrıca burada neye en, neye boy ve neye de yükseklik denildiği de anlaşılmamakta ve çerçeveli objeler çerçevelerinin boyutları ile birlikte verilmektedir. Örneğin bir diploma için eni 2 cm, boyu 52 cm ve yüksekliği 40 cm denilmektedir. Anlaşıldığına göre diplomanın kalınlığı 2 cm’dir.

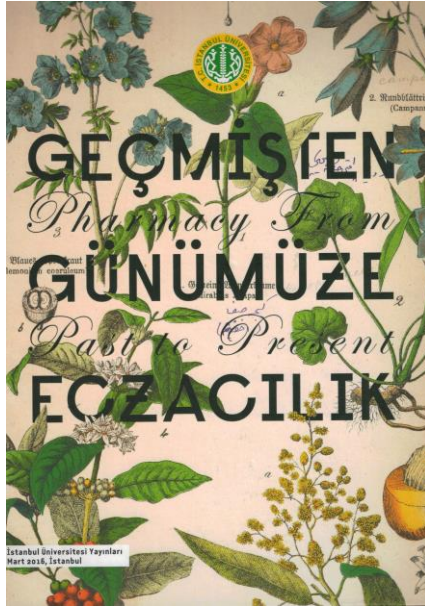
Boyut kargaşasının ötesinde, düzenleyiciler Osmanlıca bilmedikleri ve bu konuda yardım almaktan kaçındıkları için çok sayıda yanlış ortaya çıkmıştır. Burada verilen yanlış bilgilerin ileride üçüncü kişilerce kaynak olarak kullanılıp aktarılması da bunların yaygınlaşmasına neden olabilecektir. Sergilenen her obje için söylenecek çok söz olmakla birlikte aşağıda çok önemli hata ve eksikliklere değinilmekle yetinilmiştir.

“Laboratuvar malzemeleri” bölümünde “Kornü = Boynuzlu imbik” başlığı altında yer alan camdan yapılmış iki tane boynuzlu imbik için düşük bir cümle ile “buharlaştırma sıcaklıklarından faydalanarak ekstraların çözücülerin[in] uçurulması işleminde kullanılır” açıklaması verilmiştir. Bu açıklama tümüyle yanlıştır. Kimyada “buharlaştırma sıcaklığı” diye bir kavram yoktur. Sıvılar her sıcaklıkta buharlaşır ve buharlaşma düzeyi “buhar basıncı” ile ifade edilir. Sıcaklık yükseldikçe buhar basıncı da yükselir ve buhar basıncı dış basınca (işlem açıkta yapılıyorsa atmosfer basıncına) eşit olduğunda sıvı kaynamaya başlar ve bu sıcaklığa kaynama sıcaklığı veya kaynama noktası adı verilir. Kaynama noktaları farklı olan sıvılar bir imbikte damıtma yoluyla birbirinden ayrılabilir. Ekstraksiyon işleminde kullanılan çözücülerin kaynama noktaları genellikle düşüktür ve ekstraktların çözücülerini genellikle bir su banyosu üzerinde uçurur. İngilizce çeviride “cornu distiller” başlığı kullanılmıştır. İngilizcede “distiller” kelimesi damıtma yapan kişi anlamına gelmektedir ve bu İngilizce tamlama bütünüyle anlamsızdır. “Eczacı havanı” başlığı altında bir cam ve iki porselen havan yanında üç tane tahta havan verilmiştir. Tahtadan yapılmış havanların ilaç hazırlamada kullanılması söz konusu değildir. Eski Mezopotamya uygarlıklarında bile ilaç hazırlamak için taş havanların kullanıldığı bilinmektedir. “Narenciye presi” başlığı altında verilen küçük ve vidalı el presi için “bazı droglardan (narenciye kabuklarından) presleme tekniği ile uçucu yağ elde edilmesinde kullanılır” açıklaması yapılmaktadır. Oysa bu alet genel amaçlı bir pres olup uçucu yağlar genellikle ekstraksiyon veya su buharı ile damıtılarak elde edilirler. Hiçbir açıklama yapılmadan verilen iki tane bakır kazanın eczacılık ile ilgisini anlamak mümkün değildir. Ayrıca İngilizce çeviride kazan için “boiler” kelimesi kullanılmış olup bu kelime “buhar kazanı” karşılığıdır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan “su banyosu” terimi yerine ne işe yaradığı konusunda hiçbir açıklama yapılmadan “bakır benmari” başlığı altında iki tane su banyosu verilmiştir. Bu bölümdeki aletler eczacılıkta kullanılan aletler konusunda yeterli bilgi vermekten çok uzak olduğu gibi açıklamaları da yanlıştır ve yetersizdir.

“Saklama kapları” başlıklı bölümde tahtadan, porselenden ve camdan yapılmış çeşitli saklama kaplarına ve şişelere yer verilmiştir. Buradaki şişelerden bazılarının neden dolayı renkli olduğu konusunda bir açıklama yapılmamıştır. Kaplardan bazıları için etiketlerdeki madde adları verilmiş olmakla birlikte bunların tümü için etiketlerden yola çıkılarak kaplardaki drog ve maddeler ile bunların ne amaçla kullanıldığı açıklansa çok daha anlamlı olurdu. Ayrıca artık kullanılmayan Fransızcadan bozma “prodüi” terimi yerine bunun Türkçe karşılığı olan “ürün” terimi kullanılsaydı daha anlaşılır olurdu.

“Preparatlar” başlıklı bölümde bunların ne oldukları, ne işe yaradıkları ve üretenlerin kimler oldukları konusunda hiçbir açıklama verilmeden çeşitli preparatlara yer verilmiştir. Bunları üreten kişiler olan Mustafa Nevzat [Pısak]

ve Mustafa Hakkı [Nalçacı] hakkında kısaca bilgi verilmeliydi. Buradaki preparatların hemen tümü 20. yüzyıla ilişkin olmakla birlikte tarih olarak “19. – 20. yy” verilmiştir. Ayrıca, kısa bir araştırma sonucunda bunların hangi tarihlerde piyasaya sürüldükleri de bulunabilirdi. Sergi düzenleyicilerinin üzerinde Arap harfleri ile yazı bulunan her şeyi 19. yüzyıla ilişkin olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

“Kitaplar” bölümünde verilen ilk kitap Ömer Şevket [Öncel]’in *Kimya-yı Tahlil-i Tavsifi Dersleri* [Kalitatif Analitik Kimya Dersleri] adlı kitabı olup bunun için “atomlar ve analiz metotları ile ilgili bilgiler vermektedir” şeklinde hatalı bir açıklama verilmiştir. Kitabın içinden olduğu belirtilen iki sayfa bu kitaba ait olmayıp aynı yazarın *Kimya-yı Tahlil-i Kemmi Dersleri* [Kantitatif Analitik Kimya Dersleri] adlı kitabındandır. Vaktiyle bu kitapları kullanan öğrenci iki kitabı birlikte ciltletmiştir. Bunun farkında olmayan sergi düzenleyicileri birinci kitabın kapağı ile ikinci kitabın sayfalarını birbirine bağlamışlardır. Kitabın adı doğru okunmamış olduğu gibi baskı tarihi de 1340 [1924] yerine 1240 [1824-25] olarak yazılmıştır. “Ömer Şevket”in soyadı ve kim olduğu belirtilmeli ve kitabın kapağının transkripsiyonu verilmeliydi. Bu bölümde, elde eczacılık öğretimine ilişkin çok sayıda ders kitabı olmakla birlikte bunlar yerine ağırlıklı olarak Fransızca botanik ve eczacılık kitaplarına yer verilmiştir. Burada verilen *Türkiye Bitkileri Atlası*’ndaki bitkilerin resimleri çok güzel olmakla birlikte bir ikisi dışında eczacılıkta kullanılan bitkilerle bir ilişkisi yoktur.

“Reçete kayıt defterleri” bölümündeki defterlerin etiketlerinde yazılı olduğu halde bunların hangi eczaneye ait olduğu belirtilmediği gibi reçete kayıt defterinin ne olduğu konusunda da bir açıklama da yapılmamıştır.

“Diplomalar” bölümü çok ciddi yanlışları içermektedir. Bölüm başında yapılan kısa açıklama hiçbir tarih içermeyen eksik ve yetersiz bir açıklamadır. “Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane” diploması diye sunulan birinci belge bir diploma olmayıp sınıf geçme belgesi, yani bir karnedir. Aynı başlıkla sunulan ikinci belge bir eczacılık diplomasıdır. Bunların her ikisi de üzerlerindeki tarihlere göre 19. yüzyıla ilişkin oldukları halde “19. – 20. yy” tarihleri altında verilmişlerdir. Düzenleyiciler, Osmanlıca’yı okuyamazlar bile bu belgelerin Fransızca bölümlerini okuyarak doğru tarihlerini ve kimlere ait olduklarını saptayabilirlerdi. Naşid Baylav’ın “İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Mektebi Diploması” olarak sunulan üçüncü belge adı geçenin 20 Haziran 1926 tarihinde almış olduğu “İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Mezuniyet Rüusu” başlıklı kimyagerlik diplomasıdır. Naşid Baylav Eczacı Mektebi’ne girerek 1923’de eczacı olarak mezun olduktan sonra Fen Fakültesi Kimyagerlik Zümresi’ne devam ederek 1926’da kimyagerlik diploması almıştır. “TC İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacı Diploması” başlığı altında verilen diploma Naşid Baylav’ın eczacılık diplomasını muhtemelen kaybetmiş olması üzerine çok sonradan almış olduğu duplikata diplomadır. Burada düşük bir cümle ile yapılan “Türkçedir. Doç. Dr. Naşid Baylav’ın diplomasının 1928 Harf Devrimi’nden sonra aldığı diploma duplikatasıdır” açıklaması bütünüyle yanlıştır. Düzenleyiciler birinci diplomayı eczacılık diploması sandıklarından ve esas diplomanın kaybedilmesi durumunda verilen duplikata diplomanın ne olduğunu bilmediklerinden bunu esas diplomanın Latin harflerine çevrilmiş zannetmişlerdir. Ayrıca Naşid Baylav’ın doktorası da yoktur.

“Fotoğraflar” ve “Reklam panoları” bölümleri de son derece yetersiz kalmış ve reklam olarak da yalnız Aspirin reklamlarıyla yetinilmiştir. Ayrıca burada verilen Aspirin reklamları da orijinal olmayıp Bayer firmasının yakın dönemlerde bir nostalji olarak bastırıp dağıttığı reklamlardır.

Sonuç olarak, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık Tarihi Müzesi’nde bulunan zengin koleksiyonu tanıtmayı hedefleyen bu sergi biraz daha özen ve dikkat gösterilerek düzenlenseydi hem bu hedefe ulaşabilir ve hem daha öğretici ve bilimsel olabilirdi. Sergi kitabının başında yer alan 3 küratörün varlığına, 12 kişilik “sergi düzenleme komitesi” ve 13 kişilik “sergi kataloğunu hazırlayanlar” ekibi göz önüne alındığında, serginin ve kataloğun kalabalık bir ekip tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu kalabalık kadroya rağmen sergi, bu haliyle, eczacılık tarihi konusunda bilgi sahibi olanlar için hayal kırıklığı yaratmaktan öteye geçememiştir. Eczacılık Tarihi’ne yabancı olanların ilgisini konuya çekmede umarız yararlı olmuştur.